

ОСОБИСТІТЬ У ВІРТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

УДК 159.923:165.62:579.25

© І. Г. Тітов, В. А. Лавріненко, 2022

orcid.org/0000-0002-5529-1568

orcid.org/0000-0003-4531-7127

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.2.265500>

ТИТОВ Іван Геннадійович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЛАВРІНЕНКО Віталій Анатолійович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЧИННИКИ ПРОЯВУ КІБЕРБУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Стаття містить аналіз результатів теоретичного аналізу специфіки чинників кібербулінгу в підлітковому середовищі та його наслідків для психологічного благополуччя представників цього віку. Визначено теоретичні рамки розуміння поняття кібербулінгу, поєднання тенденції агресивно поведінки та специфіки віртуального середовища у даному феномені. Проаналізовано результати досліджень, що відображають зв'язки кібербулінгу з негативними явищами емоційної сфери, схильністю до суїцидальної поведінки, попередніми установками на агресію, поведінковими порушеннями та соматичними феноменами. Виявлені закономірності віку, статі та наявності досвіду участі в ситуаціях булінгу як чинників кібербулінгу для підлітків.

Ключові слова: *кібербулінг, агресивна поведінка, віртуальне середовище, чинники кібербулінгу, наслідки кібербулінгу, досвід агресивного поводження як чинник булінгу, установки до проявів булінгу.*

Постановка проблеми. Впровадження цифрових медіа в суспільний ужиток означає, що неповнолітні тепер можуть використовувати інформаційно-комунікаційні технології з

метою заподіяння шкоди іншим. Звідси зростаючий інтерес наукових кіл до явища кібербулінгу. Кілька опитувань оцінювали поширеність кібербулінгу серед молоді шкільного віку. Ці дослідження дали різні результати. Американське дослідження 2007 року показало, що 17% респондентів стали жертвами кібербулінгу та 18% –злочинців (Patchin, Hinduja, 2008). Дещо інші оцінки були отримані в канадському дослідженні Лі (2006), з 25% жертв і 17% злочинців. Хоча розуміння дослідниками масштабів цього явища поглиблюється, прогностичні фактори віктимізації та вчинення кіберзалякування залишаються невловимими та складно піддаються аналізу. Тому метою цього дослідження було не лише оцінити масштаби кібербулінгу в підлітковому середовищі, а й дослідити, які змінні передбачають онлайн-віктимізацію та булінг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом кібербулінг передбачає заподіяння шкоди іншим особам за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Це може включати надсилання образливих повідомлень (через текстове повідомлення чи Інтернет), публікацію зневажливих коментарів на сайті соціальної мережі, публікацію принизливих зображень або погрози / залякування в електронному вигляді. На жаль, кіберзалякування стало прийнятним і очікуваним серед підлітків.

Порівняно з традиційним булінгом, кібербулінг унікальний тим, що він охоплює необмежену аудиторію з підвищеним впливом у часі та просторі, зберігає слова та зображення в більш постійному стані та не має контролю (Campbell, 2005).

Крім того, винуватці кібербулінгу не сприймають на особистісному рівні своїх мішеней і згодом можуть не розуміти повних наслідків своїх дій, тим самим зменшуючи важливі почуття особистої відповідальності. У літературі це часто називають «ефектом розгальмування» (Suler, 2004).

За останнє десятиліття кібербулінг став відносно новою формою булінгу. Зважаючи на те, що кібербулінг є відносно новою концепцією, важливо зазначити, що в літературі все ще існують суперечності у визначеннях і методології розуміння й дослідження цього феномену. Наприклад, деякі вчені вирішили прийняти більш консервативний критерій для визначення

кібербулінгу – наприклад, «умисне та неодноразове заподіяння шкоди за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів та інших електронних пристроїв» (Patchin, Hinduja, 2008). Тоді як інші вчені використовували більш широке визначення – наприклад, «використання електронних засобів для навмисного заподіяння шкоди іншому» (Smith, del Barrio, Tokunaga, 2013). Термін «кібербулінг» в цьому огляді є загальним терміном, який включає такі пов'язані конструкції, як булінг в Інтернеті, залякування в Інтернеті та інформаційно-комунікаційних технологіях та переслідування в Інтернеті.

Визначення «методологічних меж» поняття кібербулінгу є достатньо складним процесом. На сьогоднішній день не було узгоджено універсальне визначення цього поняття. Буквальний підхід до тлумачення значення може полягати в розгляді слів «кібер» і «булінг» цілком окремо, додаючи звичайне, природне значення до слів, а потім об'єднуючи два значення, щоб створити окреме значення.

Дотримуючись цього підходу, «кібер» можна досить просто описати як «породжений технологіями». Визначення «залякування» представляє більш складне завдання (Monks, Smith, 2006) Семантичні відмінності можуть пояснити різні концептуалізації залякування, враховуючи лінгвістичні відмінності, які існують у різних дисциплінах і культурах. Загалом існує національний і міжнародний консенсус щодо того, що булінг є підмножиною агресії, котра визначається як «специфічний тип агресивної поведінки, спрямований на заподіяння шкоди шляхом повторюваних дій, що здійснюються протягом певного часу, спрямованих на особу, яка не перебуває в позиції, щоб захищати себе» (Olweus, 1980). Вона може бути фізичною або нефізичною за формою.

При цьому, поняття булінгу та агресії не є тотожними. Елементи повторення (ліній поведінки на відміну від окремого випадку); дисбаланс сил (де злочинець демонструє владу над ціллю); намір (поведінка має бути цілеспрямованою, а не випадковою) і агресія (поведінка включає зловмисність з боку агресора) загалом вважаються необхідними елементами, що відрізняють булінг від простої агресії. Можна розрізнити прямий та непрямий традиційний булінг. Пряме знущення може включати фізичне знущення (наприклад, удари руками та

ногами), пошкодження особистого майна жертви або словесні знущання над жертвами (наприклад, обзивання). Непряме знущання в традиційному розумінні може включати таку поведінку, як поширення неправдивих чуток про жертву за її спиною.

Існує певна академічна дискусія щодо важливості чотирьох основоположних елементів традиційного булінгу в кіберконтексті. У цьому випадку звичайні значення повторення, дисбалансу сил, намірів і агресії потребуватимуть перегляду або нового визначення, щоб адаптувати їх значення до кіберсередовища, якщо суспільство хоче виробити задовільну відповідь на це явище.

Щоб допомогти зрозуміти, як елементи можуть застосовуватися в кіберконтексті, необхідно розрізняти прямий та непрямий кібербулінг.

Прямий кібербулінг відбувається, коли кібербулер «направляє електронні повідомлення безпосередньо на жертву. Це охоплює використання кібербулінгом миттєвих повідомлень, текстових чи мультимедійних повідомлень або електронної пошти, призначених для прямого, негайного впливу на жертву» (Brenner, Rehberg, 2009). Прямий кібербулінг обмежується контекстом, коли кібербулер спрямовує повідомлення лише до жертви, на відміну від повідомлень, які розміщуються в більш публічних областях кіберпростору. Як правило, прямий кібербулінг відбувається в приватній сфері.

Непрямий кібербулінг має місце, коли кібербулер «не спрямовує електронну комунікацію, яка є залякуванням, безпосередньо на його/її жертву. Замість цього хуліган розміщує їх на MySpace, Facebook, спеціально створеному веб-сайті чи блозі чи в іншій достатньо публічній частині кіберпростору» (Brenner, Rehberg, 2009). Публічні форуми, такі як сайти соціальних мереж, блоги, веб-сторінки та веб-сайти для обміну відео – очевидні приклади платформ, які належать до арени публічного кіберпростору. Концепція суспільного надбання в кіберпросторі поширюється на ситуації, коли жертва знає про те, що кілька одержувачів причетні до особистого спілкування, яке передається через ІКТ. Природа цієї технології така, що відправник не має контролю над тим, кому буде направлено оригінальне повідомлення. Оскільки кілька сторін бе-

посередньо причетні до оригінального електронного повідомлення, це повідомлення має потенціал поширитися на безмежну аудиторію. Таким чином, як тільки будь-який інший одержувач отримує доступ до інформації, її слід вважати матеріалом, що належить до публічної сфери.

Непоследовність у літературі включає використання різних контрольних точок при оцінці участі підлітків у кібербулінгу, різною методологією дослідження, що вносить поправки у процес інтерпретації даних. Наприклад, деякі дослідники просили підлітків подумати про їхній досвід кібербулінгу протягом останнього року (Campbell, Spears, Slee, Butler, Kift, 2012), тоді як інші запитували про досвід підлітків протягом останніх 9 місяців (Wigderson, Lynch, 2013) або за останні 2-3 місяці (Kowalski, Limber, 2013). Враховуючи ці методологічні неузгодженості не дивно, що рівень поширеності віктимізації та вчинення кібербулінгу дуже різняться у різних дослідженнях.

Метою статті є вивчення системи чинників формування кібербулінгу в підлітковому середовищі та його наслідків для здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд негативних наслідків кібербулінгу для здоров'я та благополуччя підлітків розпочнемо з окреслення особливостей його впливу на емоційну сферу.

Проблеми в емоційній сфері як наслідок булінгу. Наукові дослідження виявили значний зв'язок між причетністю людини до кібербулінгу та афективними розладами.

Наприклад, результати показують, що існує значний зв'язок між кібервіктимізацією та депресією серед підлітків (Wigderson, Lynch, 2013) та серед студентів коледжу (Schenk, Fremouw, 2012). Зокрема, результати хасвідчили, що вищий рівень віктимізації кібербулінгу був пов'язаний з вищим рівнем депресивного афекту.

Раскаускас і Штольц ставили підліткам відкриті запитання про негативні наслідки кібербулінгу (Raskauskas, Stoltz, 2007). Примітно, що 93% кібержертв повідомили про негативні наслідки, причому більшість жертв повідомили про почуття смутку, безнадії та безсилля. Perren та інші далі досліджували взаємозв'язок між депресією та кібервіктимізацією серед швейцарських та австралійських підлітків, беручи до уваги

традиційні форми віктимізації (Perren, Dooley, Shaw, Cross, 2010). Їх результати показали, що кібервіктимізація пояснює значну кількість відмінностей у депресивній симптоматиці підлітків, навіть якщо взяти до уваги традиційні форми віктимізації.

Кібербулінг був концептуалізований як фактор стресу. Наприклад, Finkelhor та інші виявили, що 32% жертв кіберзалякування відчували принаймні один симптом стресу (Finkelhor, Mitchell, Wolak, 2000). Подібним чином об'єкти переслідувань в Інтернеті повідомили про підвищення рівня симптомів травми. Відповідно, результати другого опитування молоді про безпеку Інтернету показали, що 38% підлітків-жертв повідомили, що вони були емоційно засмучені (тобто надзвичайно засмучені) внаслідок переслідувань на інтернет (Ybarra, Mitchell, Wolak, Finkelhor, 2006). Вважається, що кібербулінг є більш стресовим, ніж традиційний булінг. Імовірно, це частково пов'язано з анонімністю кібербулінгу. Порівняно з традиційним булінгом, об'єкти кібербулінгу менш імовірно знають своїх кривдників.

Насправді, у нещодавньому американському дослідженні, половина жертв кібербулінгу повідомили, що вони не знали своїх кривдників (Bauman, 2010), тим самим сприяючи підвищенню страху щодо особи кривдників. Буквально злочинцями міг бути будь-хто, навіть найближчі друзі жертв. Згідно з цими висновками, нещодавнє дослідження показало, що віктимізація кібербулінгу була пов'язана з підвищеним страхом підлітків перед віктимізацією, якщо взяти до уваги їх минулий досвід віктимізації та невпорядковане шкільне середовище (Randa, 2013).

Крім того, молодь, яка була об'єктом кібербулінгу, повідомила про посилення почуття збентеження, образи, самозвинувачення та страху. Під час телефонних інтерв'ю з підлітками про їхній досвід переслідувань в Інтернеті Фінкельгор та інші повідомили, що підлітки відчували злість, збентеження та засмучений (Finkelhor, Mitchell, Wolak, 2000).

Однак реакція на кібербулінг може залежати від форми кібербулінг. Наприклад, Ортега та інші виявили, що різні форми кібербулінгу можуть викликати різні емоційні реакції. Наприклад, залякування в Інтернеті може викликати іншу

емоційну реакцію, ніж залякування через мобільний телефон (Ortega, Elipe, Mora-Merchán, 2012). З точки зору прогнозування найшкідливіших результатів, попередні дослідження показали, що фотографії/відео зображення були найбільш шкідливими для підлітків (Slonje, Smith, 2008).

На підтримку необхідності вивчення унікальних контекстів віктимізації результати нещодавнього дослідження, показали, що різні форми електронної віктимізації (наприклад, мобільні телефони, комп'ютери) пов'язані з різними психологічними наслідками, з віктимізацією через комп'ютер (наприклад, публікації в Інтернеті, зображення, електронна пошта) є більш шкідливими для підлітків, ніж віктимізація по телефону (наприклад, текстові повідомлення та телефонні дзвінки).

Суїцидальна поведінка як наслідок кібербулінгу. Декілька дослідників досліджували зв'язок між причетністю до кібербулінгу та суїцидальною поведінкою підлітків (Bonanno, Humei, 2013). Цей зв'язок досліджували серед учнів середньої школи, старшої школи та коледжу. Так, зокрема, результати опитування американських учнів середньої школи засвідчили взаємозв'язок між причетністю до кібербулінгу (як жертви чи кривдника) та суїцидальністю (Patchin, Hinduja, 2008). Результати показали, що як жертви, так і кібербулери частіше думали про самогубство, а також частіше намагалися вчинити самогубство порівняно з їхніми однолітками, які не були причетні до кібербулінгу. Цей зв'язок між кібербулінгом і суїцидальністю був сильнішим для жертв, ніж для тих, хто вчинив кіберзалякування. Зокрема, об'єкти кібербулінгу майже вдвічі частіше намагалися вчинити самогубство (у 1,9 рази), тоді як злочинці мали в 1,5 рази більше шансів порівняно з їхніми незалученими однолітками.

Намагаючись контролювати можливі побічні змінні, дослідники вивчили унікальний внесок кібербулінгу в прогнозування суїцидальної поведінки та депресивної симптоматики у підлітків, а також їхню участь у реляційних, вербальних і фізичних знущаннях. Бонанно та Гімел (2013) опитали канадських підлітків і виявили, що кібервіктимізація та кібербулінг сприяють розвитку депресивних симптомів і суїцидальних думок у підлітків (тобто, цькування віч-на-віч). Крім того, залучення підлітків до кібербулінгу було сильнішим

провісником суїцидальних думок, ніж депресивних симптомів. Ці дослідники стверджують що, можливо, враховуючи публічний і сталий характер віртуального середовища, а також уявну відсутність контролю та анонімності, жертви кібербулінгу можуть втратити надію, посилюючи таким чином зв'язок між кібербулінгом і суїцидальними думками. Ті підлітки, котрі були як жертвами, так і винуватцями кібербулінгу, зазнали найбільшого ризику виникнення суїцидальних думок.

Соматичні наслідки кібербулінгу. Існує відносно мало досліджень, які вивчали вплив кібербулінгу на фізичне здоров'я підлітків. Проте, ті небагаточисельні дослідження, які були проведені, встановили значний зв'язок між кібербулінгом і психосоматичними проблемами. Наприклад, Ковальський і Лімбер опитали підлітків і виявили, що ті молоді люди, які були як жертвами, так і винуватцями кібербулінгу, відчували серйозні форми психологічних (наприклад, тривожність, депресія та суїцидальна поведінка) і фізичних (роздади сну, головний біль, поганий апетит і проблеми зі шкірою) проблем зі здоров'ям (Kowalski, Limber, 2013).

Подібні дані були отримані й іншими дослідниками (Beckman, Hagquist, Hellström, 2012; Sourander, Brunstein, Komek, 2010). Наприклад, Бекман (Beckman, Hagquist, Hellström, 2012) виявив позитивний зв'язок між причетністю до підлітків до кібербулінгу та наявністю в них психосоматичних проблем: порушення сну, болі в животі, головні болі та відсутність апетиту. Причому підлітки, які були як жертвами, так і кібербулерами, відчували серйозні психосоматичні симптоми.

Вчинення кібербулінгу та проблемна поведінка. Загалом, дослідження, які вивчали вплив кібербулінгу на здоров'я підлітків, показали, що ті підлітки, які вчинили кібербулінг, частіше проявляли проблемну поведінку, включаючи вищий рівень проактивної та реактивної агресії, пошкодження майна, незаконні дії, вживання психоактивних речовин, правопорушення та суїцидальну поведінку. Вчинення кібербулінгу було позитивно пов'язане з гіперактивністю, агресією у стосунках, проблемами поведінки, курінням і пияцтвом. Результати нещодавнього дослідження австралійських підлітків показали, що ті молоді люди, які зіткнулися з кібербулінгом, повідомили про більшу кількість соціальних

труднощів, а також про вищий рівень стресу, депресії та тривоги порівняно з їхніми однолітками, які не були залучені до жодного виду булінгу (Campbell, Slee, Spears, Butler, 2013)

З іншого боку, вчинення кібербулінгу було пов'язане зі зниженим рівнем самооцінки підлітків, самоефективності, просоціальної поведінки, почуття приналежності та безпеки в школі. Вчинення кібербулінгу також було пов'язано із негативними емоціями підлітків – гнівом, смутком, розчаруванням, страхом і збентеженням.

Низький рівень емпатії, підвищений рівень депресії, слабкі емоційні зв'язки з опікунами, менший контроль батьків і частіше застосування дисциплінарних заходів також пов'язують із вчиненням кібербулінгу. Нарешті, винуватці кібербулінгу частіше раціоналізували свою деструктивну поведінку, мінімізуючи вплив, який вони мали на інших. Наприклад, вони з більшою ймовірністю вірили, що їхні знущання не були надто жорстокими і не надто турбували їхніх жертв (Wong, Chan, Cheng, 2014).

Переконання про кібербулінг. Переконання підлітків є важливими мотиваторами їхньої поведінки. Дослідження показали, що нормативні переконання та ставлення молоді до агресії пов'язані із високою ймовірністю в подальшому демонструвати фізичну агресією, а також агресію у відносинах (Werner, Nixon, 2005).

Результати дослідження переконань та настанов підлітків показали, що молодь, яка підтримує агресивну поведінку (наприклад, припускає можливість обзивати деяких дітей гидкими іменами), значно частіше повідомляє про вищий рівень кібербулінгу порівняно з їхніми однолітками (Burton, Florell, Wugant, 2013). Виявлено, що учні, які брали участь у кібербулінгу, частіше схвалювали агресивну поведінку. На додаток до індивідуального ставлення, групове ставлення на рівні класу (хоча з дещо слабшим ефектом) також було прогностичною ознакою кібербулінгу.

Ці результати на рівні класу свідчать про важливість створення та підтримки позитивного клімату в класі, що відображає шанобливе ставлення до всіх людей. Загалом ці результати свідчать про те, що профілактична робота в

шкільному середовищі є важливою для зменшення поведінки кібербулінгу.

Стать. Результати досліджень щодо гендерних відмінностей у кібербулінгу дещо розходяться. Кілька досліджень, проведених у США та Швеції, показали, що дівчата-підлітки однаково схильні до кібербулінгу (або піддадуться кіберзалякуванням) (Patchin та Hinduja, 2008; Raskauskas та Stoltz, 2007; Slonje та Smith, 2007). Канадське дослідження не виявило суттєвої гендерної різниці у віктимізації, хоча виявилось, що кібербулерами частіше виступають хлопчики (Li, 2006). Згідно з турецьким дослідженням, хлопчики більшою мірою залучені до кібербулінгу як у ролі злочинця, так і жертви. Однак інші дослідження, проведені у Великій Британії та США, дійшли висновку, що дівчата частіше стають жертвами, тоді як хлопчики більш схильні до ролі злочинців (Smith, 2013). Це переважання дівчат як кібержертв, а хлопчиків як кіберхуліганів підтверджується бельгійським дослідженням.

Вік. Результати попередніх досліджень щодо вікових різниць у кібербулінгу також розходяться. Деякі дослідження свідчать про те, що кібербулінг частіше трапляється в середній школі. Натомість скандинавське дослідження (Slonje and Smith, 2007) засвідчило, що 17,6% учнів молодших класів середньої освіти є жертвами булінгу в мережі Інтернет. Ця частка знизилася до 3,3% у вищій середній освіті (зі зниженням злочинності з 11,9% до 8,0%). Цей пік рівня кібербулінгу під час навчання в початковій школі підтверджено бельгійським дослідженням. З іншого боку, Ібарра та Мітчелл (2004) виявили, що старші учні (15+ років) частіше стають кібербулерами, ніж молодші учні (10–14 років). Інші дослідження, проведені у Великій Британії та США, не виявили значних вікових відмінностей (Patchin та Hinduja, 2008; Ybarra, Mitchell, Wolak, Finkelhor, 2006).

Причетність до кібербулінгу в минулому. Попередні дослідження довели, що кіберхулігани часто самі стають кібержертвами. Подібним чином кібервіктимізація збільшує ймовірність злочину (Li, 2006; Ybarra, Mitchell, 2006). Відповідно, підлітки, які брали участь у кіберзалякуванні, мають більшу ймовірність стати жертвами. І навпаки, очікується, що

жертви виявлятимуть більшу схильність до кібербулінгу.

Ставлення до кібербулінгу. Кіберхулігани, як правило, мінімізують тяжкість своїх дій, тоді як потерпілі описують ці дії як образливі (Patchin, Hinduja, 2008). За свідченням американських підлітків, які зізналися в такій поведінці, трьома основними причинами участі в кібербулінгу є «помста», «він / вона цього заслуговує» та «для розваги» (Patchin, Hinduja, 2008). Те саме дослідження підкреслює, що більшість кіберхуліганів недооцінюють шкоду, яку вони завдають. Відповідно, підлітки, які менше стурбовані можливим впливом кібербулінгу, більш схильні до здійснення кіберагресії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, кібербулінг постає складним і багатокомпонентним психологічним феноменом, що негативно впливає на психологічне благополуччя підлітків. Специфіка кібербулінгу проявляється в поєднанні типових форм агресивної поведінки, що поєднуються із закономірностями кібер-простору. Це є принципово важливим моментом, адже кібербулінг не є просто агресією, яка реалізується у віртуальному середовищі. Саме це середовище вносить суттєві зміни в характер такої агресії, надаючи кібербулеру розширені можливості залучати представників суспільної думки до булінгу над жертвою.

Проаналізовані наукові дослідження демонструють суттєвий зв'язок кібербулінгу із показниками негативних емоційних станів, тенденціями до суїцидальної поведінки, негативного самоствавлення, труднощами в поведінці (наприклад, делінквентної поведінкою), порушеннями соматичного здоров'я. Основою для проявів булінгу виступають перебування підлітка у позиції жертви та знижений рівень освіти, наявність специфічних установок на агресію та фактів перебування в ситуаціях булінгу в минулому.

Разом із тим, дане дослідження не вичерпує всіх важливих аспектів проблеми кібербулінгу в підлітковому віці. Зокрема, перспективою подальших наукових розвідок може виступати емпіричне вивчення особливостей впливу локусу контролю, смисложиттєвих орієнтацій та системи цінностей на прояви булінгу в підлітковому віці.

Список використаних джерел

Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a rural intermediate school: an

- exploratory study. *J Early Adolesc*, 30(6), 803-833.
- Beckman, L., Hagquist, C., & Hellström, L. (2012). Does the association with psychosomatic health problems differ between cyberbullying and traditional bullying? *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 421-434.
- Bonanno, R. A., & Hymel, S. (2013). Cyber bullying and internalizing difficulties: above and beyond the impact of traditional forms of bullying. *J Youth Adolesc*, 42(5), 685-697.
- Brenner, S. W., & Rehberg, M. (2009). "Kiddie Crime"? The utility of criminal law. *First amendment law review*, 8, 1-85.
- Burton, K. A., Florell, D., & Wygant, D. B. (2013). The role of peer attachment and normative beliefs about aggression on traditional bullying and cyberbullying. *Psychol Sch*, 50(2), 103-115.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15 (1), 68-76.
- Campbell, M. A., Spears, B., Slee, P., Butler, D. A., & Kift, S. M. (2012). Victims' perceptions of traditional and cyberbullying, and the psychosocial correlates of their victimisation. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17(3-4), 389-401.
- Campbell, M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *Sch Psychol Int*, 34(6), 613-629.
- Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Wolak, J. (2000). Online Victimization: A Report on the Nation's Youth. Washington, DC: National Center for Missing and Exploited Children.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *J Adolesc Health*, 53 (Suppl 1), 13-20.
- Langos, C. (2012). Cyberbullying: The Challenge to define. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 15, 6, 285-289.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27, 157-170. DOI: 10.1177/0143034306064547.
- Monks, C., & Smith, P. (2006). Definitions of bullying: age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Development Psychology*, 24, 801-821.
- Nixon, S. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 5, 143-178.

- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: a causal analysis. *Developmental Psychology*, 16, 644-660.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J.A, et al. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: a European cross-national study. *Aggress Behav*, 38(5), 342-356.
- Patchin, J.W., & Hinduja, S. (2008). *Bullying Beyond the School Yard*. Corwin Press: California.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., & Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 4, 28.
- Randa, R. (2013). The influence of the cyber-social environment on fear of victimization: cyberbullying and school. *Security Journal*, 26(4), 331-348.
- Raskauskas, J., & Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Dev Psychol*, 43(3), 564-575.
- Schenk, A. M., & Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *J Sch Violence*, 11(1), 21-37.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: another main type of bullying? *Scand J Psychol*, 49(2), 147-154.
- Smith, P. K., del Barrio, C., & Tokunaga, R. (2013). Definitions of cyberbullying: how useful are the terms? In: Bauman S, Cross D, Walker J, editors. *Principles of Cyberbullying Research: Definitions, Measures, and Methodology*. (p. 26-45). New York: Routledge.
- Sourander, A., Brunstein Komek, A., Ikonen, M., et al. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: a population-based study. *Arch Gen Psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychol Behav*, 7(3), 321-326.
- Werner, N. E., Nixon, & C. L. (2005). Normative beliefs and relational aggression: an investigation of the cognitive bases of adolescent aggressive behavior. *J Youth Adolesc*, 34(3), 229-243.
- Wigderson, S., & Lynch, M. (2013). Cyber- and traditional peer victimization: unique relationships with adolescent well-being. *Psychol Violence*, 3(4), 297-309.
- Wong, D.S.W., Chan, H.C.O., & Cheng, C.H.K. (2014). Cyberbullying

perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Child Youth Serv Rev*, 36, 133-140.

Ybarra, M.L, Mitchell, K.J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: findings from the Second Youth Internet Safety Survey. *Pediatrics*, 118(4), e1169–e1177.

I. Titov, V. Lavrinenko

FACTORS OF CYBERBULLYING IN ADOLESCENT ENVIRONMENT: THEORETICAL REVIEW

The article contains an analysis of the results of a theoretical analysis of the specific of cyberbullying factors in the adolescent environment and its consequences for the psychological well-being of this age representatives. The theoretical framework for understanding the concept of cyberbullying, the combination of the tendency of aggressive behavior and the specifics of the virtual environment in this phenomenon is defined. The results of studies reflecting the connections of cyberbullying with negative phenomena of the emotional sphere, a tendency to suicidal behavior, previous attitudes towards aggression, behavioral disorders and somatic phenomena were analyzed. Patterns of age, gender, and experience of participating in bullying situations as factors of cyberbullying for teenagers have been revealed.

Key words: *cyberbullying, aggressive behavior, virtual environment, factors of cyberbullying, consequences of cyberbullying, experience of aggressive behavior as a factor of bullying, attitudes towards bullying manifestations.*

Надійшла до редакції 1.09.2022 р.